

BESZÁMOLÓ

a Szabad választás – szabad a választás? című konferenciáról.

2015. december 8-án került sor a VERITAS Történetkutató Intézet által szervezett ötödik tudományos konferenciára, amelynek az Országház Felsőházi Terme adott otthont. A tanácskozás témája az 1945. november 4-én lebonyolított országos választás volt, annak 70. évfordulója alkalmából. A hat elhangzott előadás több aspektusból vizsgálta Magyarország legmagasabb — demokratikus és csaknem általános választójogon alapuló — részvételi arányú választását.

A konferenciát *Szakály Sándor* főigazgató (VERITAS Történetkutató Intézet) nyitotta meg, majd *Gulyás Gergely* az Országgyűlés alelnöke köszöntette a résztvevőket.

A történelmi előadások sorát *Gyarmati György* főigazgató (Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára) kezdte meg, *A magyar belpolitika erővonalai a háború befejezése utáni hónapokban* című előadásával. Gyarmati rámutatott, hogy Magyarországot mint politikai entitást újra kellett definiálni a második világháborút követően. A belpolitikai viszonyokat a főigazgató négy aspektus alapján mutatta be, a törvényhozás, a végrehajtó hatalom, az önkormányzati igazgatás, valamint a pártok működésének szempontjából. Gyarmati megállapította, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés már csak azért sem lehetett az új Magyarország szuverén törvényhozó szerve, mert az megalakulásakor csak a fél országra kiterjedő joghatóságú, „hadiparlament” volt. A testület fő célját Gyarmati a „Horthy-rendszer ad acta tételében” látta.

Ezt követően az előadó a végrehajtó hatalom nehézségeit mutatta be, amelyet leginkább a gazdaság kilátástalan helyzetével illusztrált. A hadigazdálkodás következményei, valamint a jótételteli terhek igen szűk mozgásteret engedtek a kormánynak, amelyet még tovább szűkített a szovjet politika is, például a vegyes vállalatok kialakíttatásával. Gyarmati felidézte Böhm Vilmos hírhedtté vált adomáját, amely szerint a Magyar–Szovjet Hajózási Rt.-ben „mi adtuk a hajót, a szovjetek pedig a Dunát”. A főigazgató a közlekedési nehézségek okozta lassú kapcsolattartást is aláhúzta, mint a központi igazgatást gátló tényezőt, hiszen a napi közlekedési tempó nem haladta meg az 50 km/nap sebességet, amely még a politikai elitek számára is igaz volt.

Az előadás következő tematikája a helyi területi igazgatás nehézségeit vizsgálta, rámutatva arra, hogy a pártoknak nem állt rendelkezésére megfelelő számú szakember. Gyarmati kiemelte, hogy „a közigazgatás a választási procedúra részévé vált”, az újonnan kinevezett tisztviselők pártszervezési funkciókat is elláttak, és különösen a községi szint igazgatását jellemezte esetlegesség. A vidéki igazgatást alapvetően meghatározta a földosztással összefüggő intézke-

dés-sorozat, de mivel a nyomor mértéke nem csökkent (a mezőgazdaság mindössze 50kg/fő/év mennyiségű búzát termelt 1945-ben), a választás idejére már szertefoszlott az ősi juss elfoglalásának képe.

Az előadás zárásaként Gyarmati a korszak pártviszonyait is görcső alá vette, kiemelve, hogy a későbbi Baloldali Blokk pártjai törekedtek tagságuk el-látásának javítására, de a novemberi választásokon a szó legszorosabb értelmében a lét határozta meg a tudatot, amely elősegítette a kisgazdák elsőprő győ-zelmét. Az előadás lezárásaként Gyarmati megemlítette a katolikus püspökkari körlevél hatását is.

Ezt követően *Sáringer János* tudományos főmunkatárs (VERITAS Törté-netkutató Intézet) a választásokat megelőző külpolitikai viszonyokat mutatta be *Mozgástér és kényszerpálya 1944–1945. Dráma három felvonásban* címmel. Az előadó részletesen bemutatta és kifejtette Magyarország helyzetének drá-maiságát, legfőképpen abban a tekintetben, hogy történelem és geopolitika lé-nyegében már 1943-ban Teheránban felülírta a magyar demokratizálódási le-hetőségeket. Sáringer e drámát három részben, felvonásban mutatta be. Első-ként a nemzetközi porond került terítékre. Sáringer legfontosabb tézise volt, hogy a második világháború európai eseményeit az Egyesült Államok szem-pontjából elemezve megállapította: az USA elsődleges célja egy eurázsiai köz-pontú birodalom létrejöttének megakadályozásában állt, így a Harmadik Biro-dalom széttűzése, valamint a Teheránban megállapított érdekszférák megfelel-tek ennek az érdekeknek. „Teheránban végleg eldőlt Közép- és Kelet-Európa sor-sa, mivel Washington számára Nyugat-Európa stratégiai és geopolitikai szem-pontból is fontosabb volt, mint Közép- és Kelet-Európa.” Mindez determinálta hazánk sorsát is.

Az előadás második részében az előadó a magyar külpolitikai lehetősége-ket mutatta be. Sáringer rámutatott, hogy a Kállay-kormány már 1942 nyara óta kereste a kapcsolatfelvétel lehetőségeit az angolszász hatalmakkal, és bár 1944 elején mintha az Egyesült Államok érdeklődése is megnőtt volt a Magyar Királyság iránt (Deák Ferenc amerikai különmegbízott 1944. januári lisszaboni útja), mégis előbb Teherán, majd a német megszállás megpecsételte e béketapo-gatózások sorát. A szovjet okkupációt követően is csak a szuverenitás korláto-zott mértékű helyreállításáról beszélhetünk, hiszen „a külpolitika a mozgástér nagyságától függ. Ebből következően Magyarország esetében 1944 márciusától nem beszélhetünk külpolitikáról, sőt 1947 után sem.” Sáringer kijelentette, hogy 1944 márciusától 1956. október végéig a helyes *terminus technicus* Ma-gyarország esetében a „nemzetközi kapcsolat kifejezés”, amelynek egyik eszkö-ze, a diplomácia többé-kevésbé működött ugyan, azonban igen szűk keretek kö-zött mozgott, és amelyet súlyosan megterhelt az akuttá váló szakemberhiány. Ebbe a folyamatba illeszthető az 1945. évi novemberi választás, amely a vesztes háború után csalóka reményt, délibábot adott a további polgári átalakulásra, a nemzeti eszme és szabadságjogok gyakorlására, az európaiság és a magyarság összekapcsolására, a pluralizmuson alapuló demokratikus fejlődésre. Antall Jó-zsef szavaival élve „a parlamentáris demokrácia minimuma és sajátos szerkeze-te” valósult meg 1945 novemberében.

Az előadás harmadik része Magyarország 1945 utáni nemzetközi kapcsolatait és diplomáciáját vizsgálta. A magyar külügyminisztérium — rendkívül szerény személyi és anyagi feltételek közepette — Budapesten 1945. április 11-én kezdhetette meg működését. Jóllehet kezdetben tehát a Horthy-korszak külügyérei teljesítettek szolgálatot, illetve képzettségük és nyelvtudásuk alapján mások is bekerültek, de a helyzet alaposan megváltozott a B-listázásokkal, amely súlyos szakember-hiányt eredményezett. A párizsi békeszerződés sem állíthatta teljesen helyre az ország szuverenitását, így a magyar külpolitika 1956. október végéig megszűnt létezni.

Az első szekciót *Szerencsés Károly* habilitált egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem) impresszív előadása zárta le, amelynek címe *A választások eredménye a választási rendszer tükrében* volt. Az előadó a választást „a magyar nemzet hihetetlen manifesztációjaként” értékelte. Kijelentette, hogy a nemzet fel volt készülve a demokrácia felépítésére, amelyet azonban megakadályozott a szovjet Vörös Hadsereg eltérítő ereje. Az 1945-ös demokratikus szellem mellett a nép 1956-ban vérrel tett hitet, és ennek a sornak a vége az 1990. évi szabad választás volt. Szerencsés a választás eredményét részleges sikerként értékelte, hiszen minden választás annyit ér, amennyit abból a végrehajtó hatalomba át lehet vinni”. A docens megállapította, hogy nem beszélhetünk általános választójogról, hiszen jelentős társadalmi csoportok voltak kirekesztve abból („reakcióso”k”, „fasiszták”, besúgó”k, továbbá az 1937. december 31-i állapotnak megfelelően külhoni magyarok). A politikai cenzus mellett a magyar történelemben addig példátlan módon nemzetiségi cenzus is megvalósult a németiség kizárásával, amelyet tovább erősített, hogy az 1941. évi népszámlálás alapján a magukat akkor magyarnak való német anyanyelvűeket is diszkriminálták. A jelölteket emellett megrostálták, számos személyt ideiglenes internálással fosztottak meg aktív- és passzív választójogától. Az összeíró választási bizottságokban a kommunisták igen erős befolyásra tettek szert, ennek tükrében nem meglepő, hogy Tildy Zoltán nemzetközi ellenőrzést sürgetett. A tisztán listás választáson 12 ezer szavazat jelentett egy mandátumot. Szerencsés rámutatott, hogy a demokratizálódási folyamatot beárnyékolta, hogy a képviselői visszahívás joga komolyan felvetődött. A szovjet politikai intenciók már előre determinálták, hogy a kormányzás a politikai eredményektől független lesz, vagyis, hogy fele-fele arányban lesznek képviselve a kiscgazdák, illetve a deklaráltan baloldali pártok. Ezt az erős korrekciót tovább erősítette az MKP hatalma a Gazdasági Főtanácsban, a politikai rendőrségben. A politikai elit legitimációját tovább csökkentette, hogy Budapest kivételével nem volt törvényhatósági választás. Az előadó rámutatott arra, hogy míg 1945-ben 92%-os volt a részvételi arány, ez 1990-re 65%-ra apadt. Az előadás zárásaként Szerencsés ismét kijelentette, hogy minden nehézség ellenére valós esély kínálkozott a demokrácia megvalósítására az 1945. novemberi választáson.

A második szekciót *Baráth Magdolna* osztályvezető (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) előadása vezette fel, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tevékenységéről számolt be. A SZEB keretén belül a szovjetek végig abszolút dominanciával bírtak, és kezdettől fogva markánsan avatkoztak

be a magyar belpolitikai életbe. A testületet az amerikai ellenőrző bizottságok tükröképeként hozták létre. A SZEK működése két szakaszra osztható. Az első fázis során az 1945. január 20-i fegyverszünetről a háború végéig tartó időszakban az amerikai, angol felet csak utólag tájékoztatták a szovjetek, míg a békeszerződés aláírásáig terjedő időben az angolszász megbízottak szabadon mozoghattak az országban, sőt elvben konszenzus kellett a döntésekhez. A szovjetek azonban csaknem minden belpolitikai kérdésbe beavatkoztak, Sztálin pedig deklarálta, hogy a szovjeteknek mindent joguk van látni, tudni és ellenőrizni. A SZEK vezetői például nehezményezték, hogy a magyar kormány nem egyeztetett velük a Központi Nyomozóiroda létrehozásának szándékáról. A Bizottság aktívan avatkozott be a választásokba is. Erősen szorgalmazták a közös választási lista létrehozását, de az megfigyelhető, hogy sokszor még engedékenyebbek is voltak, mint Moszkva. E folyamat pontos rekonstruálása a szovjet levéltári anyag töredékes ismerete folytán jelenleg nem lehetséges. Csak következtetni tudunk arra vonatkozóan, mekkora szerepe lehetett a SZEK-nek az összeesküvés tézisek, valamint a szálamitaktika végrehajtásában, a vegyes gazdasági társaságok létrehozásában. E folyamatokat az angolszászok végig kritizálták, és amikor 1947. szeptember 15-én a SZEK befejezte működését az USA megkérdőjelezte a testület legitimitációját.

Kiss Dávid tudományos munkatárs (VERITAS Történetkutató Intézet) A *Magyar Kommunista Párt felkészülése a választásokra* címmel tartott előadást. Kiss kifejtette, hogy az MKP-nál a választások gondolata a május 1-jei ünnepet követően fogalmazódott meg, de csak az 1945. augusztus 15-i ülésen határozták meg a főbb teendőket. Lényeges szempont volt, hogy a párt vezetése ekkor is és az október 7-i fővárosi törvényhatósági választások előtt is a saját, és a velük később hivatalosan szövetségben lévő szociáldemokraták jelentős győzelmére számított. A propaganda mellett egyébként a következőkben szabták meg a teendőket: Az SZDP-val történő szövetség kiépítése a választásokra, a szak-szervezetekkel, az MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége), a MADISZ-szal (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) történő szorosabb együttműködés a választásokkal kapcsolatban. Ez utóbbi két szerv gyakorlatilag az MKP-hez szorosan kötődő volt, a másik kettőben pedig igyekeztek minél jelentősebb befolyást szerezni. A jogszabályalkotásba is jelentős mértékben beleszóltak, erre egy példa Révai Józsefnek az augusztus 30-i agitátor iskolán tartott előadása volt, amelyben már azt is „megjövendölte”, hogy a szeptember 4-én felálló Országos Nemzeti Bizottság mely pártok indulását fogja engedélyezni. Az agitáció során jelentős szerepet játszott az éllemezés kérdése, valamint a női szavazók megnyerése — a háború következményeként a nők aránya jelentősen felülreprezentált volt. A választásokra való felkészülést Farkas Mihály irányította; legfontosabb eredménye a rendező-gárda megteremtése volt. A kommunista felkészülés kudarcát elsőként az 1945. október 7-i budapesti választás jelentette, ahol a baloldal meglepő vereséget szenvedett. Minthogy november 4-ig már csak egy szűk hónap maradt hátra, az addigi agitációs kudarcot már nem lehetett kiküszöbölni.

Varga Zsuzsanna egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem) előadása a *Hogyan hatott a választás eredményére a földkérdés?* címet viselte. Varga nyitógondolatként megfogalmazta, hogy a 20. századot a földért, az annak megtartásáért, valamint visszaszerzéséért való küzdelemként is felfoghatjuk. Az agrártörténész felhívta a figyelmet arra, hogy már az I. Világháborút követően földreform-hullám kezdődött Európában a hitbizományok állami megvásárlása és a paraszti birtokok megerősítése révén (Brit-szigetek, Dánia). Térségünkben is radikális földreformra került sor, de az Osztrák–Magyar Monarchia új utódállamaiban a földreform kisebbségellenes jelleget öltött, a vesztes államokban pedig szerény mértékű maradt. A Horthy-korszakban így a magyar társadalom tovább cipelte az aránytalan birtokrendszer örökségét, mind ebből következően szükség volt földreformra 1945-ben. A társadalom felét kitevő parasztság adta kiszáradt 900 ezer főnyi tagságának derékhadát, miközben a kommunisták 1919 emléke, valamint a keleti frontot megjárt katonák és hadifoglyok tapasztalatai alapján — személyesen tapasztalhatták meg a kolhozrendszer működését — „kevés spontán támogatásra számíthattak”. Ennek ellenére a földreform élére kommunista minisztert (Nagy Imre) rendeltek, és a Nemzeti Parasztpárt révén hozták nyilvánosságra agrárpolitikájuk főbb elemeit. A földreform — Lengyelországhoz hasonlóan — két ellentétes cél mentén valósulhatott meg, a gazdasági hatékonyság, valamint a társadalmi igazságtétel mércéje szerint. Az első szempontot a kiszáradt, utóbbit pedig az NPP képviselte. A földreformot a fonthelyzet miatt Vorosilov tábornagy is sürgette. A földreform során az érintett földek 60%-át osztották ki, amely 3,2 millió ha-t jelentett, a maradék 40% állami tulajdonban maradt. A kiosztott föld átlagos nagysága mindössze 5 katasztrális hold (3 hektár) volt, mi több, 300 ezer ember jogosultsága ellenére föld nélkül maradt. A választásra gyakorolt hatás főleg az Alföldön jelentkezett, ahol a jogtalan igénybe vételek növelték a lakosság elégedetlenségét. A magyar agrárium tragédiája, hogy amikor beértek volna a földreform eredményei, azokat elsöpörte a kollektivizálás.

A konferenciát *Boross Péter* volt miniszterelnök zárta le.

Ligeti Dávid